

Andraž Arko

UPORABNOST FILMA PRI VERSKEM IZOBRAŽEVANJU

POVZETEK

Odnos med filmom in religijo že od začetkov filma zaznamuje napeta, prepletajoča se in včasih tudi ustvarjalna dinamika, ki ne glede na sekularizacijo vedno znova odpira vprašanje o povezanosti med filmom, teologijo in religioznimi vsebinami. Napetost v tem odnosu je vplivala tudi na manjšo uporabo filma v okviru verskih dejavnosti in verskega izobraževanja. Film lahko služi kot uporabno in kakovostno didaktično sredstvo pri verskem izobraževanju za otroke, mlade in različne skupine odraslih in starejših odraslih. Ustrezna uporaba filma je odvisna od kakovostne priprave, ustvarjalnosti in usposobljenosti pastoralnega delavca.

Ključne besede: film, religija, krščanstvo, teologija, pastoralno delo

THE APPLICABILITY OF MOVIES IN RELIGIOUS EDUCATION - ABSTRACT

From the beginning of film history, the relationship between motion pictures and religion defined by tense, intertwined, and, here and there, creative dynamics, which, secularisation notwithstanding, repeatedly opens an abyss between motion picture, theology, and religious purport. The tension in this relationship has influenced a deficient use of motion picture in pastoral work. This is now a stimulating challenge for contemporary preaching and pastoral work. Motion picture can be a useful and quality didactic instrument for pastoral work and education with children, youth and other kinds of groups for adult and older adult people. Suitable application of motion picture depends on qualitative preparation, inventiveness and formation of pastoral worker.

Keywords: motion pictures, religion, Christianity, theology, pastoral work

UVOD

Film uporabljajo kot učno sredstvo pri izobraževanju na različnih področjih, npr. pri poučevanju filozofije (Adam, 2003), psihologije (Curk, 2011, 2014), angleščine (Bosnič, 2012), sociologije (Brown, 2011). Vedno pogosteje se uporablja tudi v okviru verskega ali religioznega izobraževanja. Na področju uporabe filma v religioznem izobraževanju se razvija specialna didaktika, nastajajo novi priročniki za učitelje ter pastoralne delavce in delavke (gl. Arko, 2007, 2015). Z zornega kota povezave med filmom in verskim izobraževanjem imamo vsaj dve možnosti za analitičen pristop, prvi je uporaba filma kot didaktičnega sredstva v sklopu organiziranega verskega izobraževanja, drugi pa je razmislek o povezanosti med religijo in filmom ter informalnim ali priložnostnim učenjem (ang. informal learning). V našem članku bomo najprej predstavili slednjega, nato pa s prikazom primerov tudi uporabo filma v organiziranih izobraževalnih dejavnostih. Izhajamo iz predpostavke, da se v verskem izobraževanju odraslih uporablja mnogo novih metod in učnih sredstev, med katerimi je tudi film.

MED NASPROTOVANJEM IN EVFORIJO

Zgodovina odnosa med religijo in filmom je zaznamovana z nasprotovanjem, nelagodjem in prerekanjem, pa tudi z navdušenjem, pričakovanjem in evforijo. Prav zato so bile v obdobju prvih 15 let od iznajdbe filma v mnogih državah ustanovljene cenzorske komisije in skupine varuhov, ki so pogosto izhajale iz moralne skrbi verskih avtoritet, ki so zavračale neprimerne prikaze na velikem platnu, predvsem prizore nasilnih zločinov in nespodobnih romantičnih zvez. To se je dogajalo vse od zaprtja kina v Teheranu kmalu po prelomu stoletja, katoliških »križarskih vojn«¹ proti filmu pa do ustanovitve italijanske komisije za ocenjevanje filmov leta 1909. Mnogi pisci in pridigarji različnih krščanskih cerkva so napadali film in svarili pred njim, med njimi tudi protestantski pridigar John Rice: »Svarim vas pred gledanjem filmov, saj vam ob tem lahko otrdi srce do te mere, da se boste zaljubili v greh.« Dan Gilbert, predsednik Christian Newspaper Men's Committee, pa je še leta 1942 zapisal: »Hollywood je nekaj, kar je najbližje peklju na zemlji, ki ga je satanu doslej uspelo vzpostaviti na tem svetu.« (Mitchell, 2007, str. 9–10)

Odnos do filma v religiji je povzročil delitev na privrženca in sovražnike. Kljub temu je bil film pogosto dobro sprejet kot učno sredstvo za verske namene, nazoren prikaz družinskih zgodb, orodje za evangelizacijo¹ in način za nagovarjanje k spreobrnjenju in privabljanje ljudi. Prvi filmarji so pogosto snemali filme s svetopisemskimi vsebinami. Nekateri so snemali filme predvsem z namenom dobrega zaslužka,² pa tudi zato, da bi

1 Najzanimivejši fenomen z vidika evangelizacije je film *Jezus (Jesus)*, ki sta ga leta 1979 za Združenje ameriških evangeličanskih cerkva posnela režiserja John Krish in Peter Sykes. To je verjetno najvplivnejši in najbolj gledan film o Jezusu, saj je bil preveden in sinhroniziran v več kot tisoč jezikov in naj bi ga videlo 5,4 milijarde gledalcev. V slovenski sinhronizaciji je Jezusu posodil glas igralec Pavle Ravnohrib.

2 O tem, da je bil že od začetkov »sedme umetnosti«² za nekatere film predvsem »posel«² in ne toliko umetnost, priča dejstvo, da je režiser prvega filma o Jezusu *Kristusovo trpljenje (La Passion du Christ)* iz leta 1897 Albert Kirchner z vzdevkom Léar hkrati tudi avtor prvega pornografskega filma *Dama v kopeli (Coucher de la mariée)*.

predstavili svoja prepričanja. Rezultat vsega tega je bil, da sta institucionalna religija in filmska industrija včasih postali zaveznici, včasih sovražnici, včasih pa tudi tekmici.

Herbert A. Jump (2010), pastor kongregacionalistične cerkve, je že leta 1910 prepoznal v filmu orodje, ki je lahko v pomoč religiji. Po eni strani z vidika zabave in druženja, po drugi strani pa kot velik pripomoček pri oznanjevanju in verskem pouku – tako s posnetki Svete dežele, igranimi prizori iz Svetega pisma kot dogodki iz zgodovine Cerkve. Poleg tega je film lahko tudi izredno misijonarsko sredstvo, doma in na tujem, saj je neke vrste slikovni esperanto, univerzalna govorica. Jump (prav tam) je poglobitno prednost filma prepoznaval v smislu pomoči pri pridiganju, oznanjevanju moralnih vrednot in resnice, ker ima kakovostni film vlogo ponazarjanja povedanega. Film ima večjo moč kot govorjena beseda, saj lahko naredi evangeljsko oznanilo vidno, konkretno, dramatično in zanimivo. Ob tovrstni uporabi filma naj bi sporočilo nagovorilo večje število ljudi, pa ne zaradi senzacionalnosti, ampak zato, ker se film dotika človeka tudi na doživljajski ravni, česar pridiga v tolikšni meri ne zmore.

NAVZOČNOST RELIGIJE V SEKULARNEM FILMU

Kljub posameznim poskusom je bilo preučevanje filmov z verskega, teološkega in tudi pastoralnega³ vidika predolgo prezrto, če ne celo ignorirano pri mnogih komentatorjih, kritikih in teoretikih. Četudi je področje povezovanja religije in filma v zadnjih letih napredovalo, mora ta proces še zoreti in vplivati na način preučevanja filmov kot študijske discipline. Religiozno »branje« filmov bi moralo biti zastopano med temami sodobne znanstvene dejavnosti na področju analize filma.

Ko je mogoče sprejeti, da se med filmom in teologijo lahko vzpostavi ustvarjalni dialog, se lahko odpre vrsta ustvarjalnih možnosti. Seveda si pri tem ne smemo predstavljati, da se tovrsten dialog vrti zgolj okoli filmov z versko tematiko, kot sta *Kristusov pasijon*⁴ režiserja Mela Gibsona in *Zadnja Kristusova skušnjava* režiserja Martina Scorseseja, ampak zaobjema mnogo širše področje, ki vključuje tudi filme s popolno odsotnostjo eksplicitnih religijskih vsebin oziroma so te le minimalno ali implicitno navzoče. To pomeni, da lahko sekularni filmski ustvarjalec posname film, ki ga določeno občinstvo prepozna kot teološko pomenljivega, pri čemer seveda ne smemo zanemariti režiserjevega namena, če ga je javno izrazil, ampak ga moramo upoštevati in spoštovati (Deacy, 2007, str. 306–307).

3 »Izraz 'pastoralna' izhaja iz latinske besede 'pastor', kar slovensko pomeni 'pastir'. Sam izraz se v prenesenem smislu uporablja tudi za odrešenijsko dejavnost Cerkve, ki jo zato označimo z besedo 'pastorala'. To poimenovanje se pri nas najpogosteje uporablja, ni pa edino možno. Slabost tega izraza je v tem, da preveč poudarja en vidik med mnogimi, to je vidik vodenja, in še to predvsem z vidika pastirjev, pri čemer navadno razumemo klerike. Za ljudi, ki se strokovno in znanstveno ukvarjajo z pastoralno teologijo, uporabljamo izraz pastoralni teolog, medtem ko za uresničevalca pastorale navadno rečemo, da je pastoralni delavec/pastoralna delavka. Ko pri tem mislimo na duhovnika, včasih rečemo tudi dušni pastir.« (Kvaternik, 2005, str. 3–4)

4 Več o tem glej v Arko (2016), *Pasijon po Gibsonu*.

V sodobnem času prav v filmu najdemo pomembne izraze vere ter bogate primere in vzore krščanskega delovanja. Ne da bi se spuščali v razpravo o tem, koliko je v filmih trivialnega in banalnega, je mogoče opaziti, da prinašajo nekateri filmi v čisto sekularni obliki resne teološke refleksije (prim. *Neskončen dan*, *Apartment*, *Ne imejte me za norca*, *Usodni trenutek*, *Gran torino* ...). Ti filmi na prvi pogled sploh ne vsebujejo eksplicitnih religioznih tem, toda gledalci se lahko prav ob njih soočijo s temeljnimi človeškimi dvomi in vprašanji ter z univerzalnim izkustvom greha, odtujenosti in trpljenja. Dokler bodo obstajali filmi, ki omogočajo srečevanje s temeljnimi človeškimi vprašanji, bodo tudi filmski ustvarjalci ustvarjali resne in razumne prispevke k teološkim in religioznim refleksijam. To so področja, na katerih ima teološko delovanje moč odkrivati, spoznavati in opazovati v t. i. sekularni areni primere in izraze krščanskega delovanja, ki so koristni za gledalce (Deacy, 2007, str. 310–311).

FILM IN TEOLOGIJA

Filmski teoretik Neil P. Hurley (v Gabig, 2007) zagovarja tezo, da režiser s filmom ponuja sekularno, posvetno teologijo. To, kar je teologija za učenjake (teološko izobražene ljudi), naj bi bili verski filmi za množice. Po avtorjevem mnenju lahko torej verske filme razumemo kot »teologijo« za ljudske množice. Film je postal medij za doživljanje transcendentnega, ki je ukoreninjeno v človeški duši: vest, krivda, svoboda in ljubezen. Hurley s svojo kinematografsko teologijo daje priložnost za dialoški angažma, kajti tako udeleženci teologije kot tudi gledalci filma vstopajo na področje transcendentnega prav prek (za)vesti (Gabig, 2007, str. 55).

V nasprotju s Hurleyjem pa se James Wall (prav tam) v svoji teoriji osredotoči na režiserjevo vizijo kot na izraz sekularnih/posvetnih kulturnih in družbenih vrednot, ki ima pomemben vpliv na sodobno družbo. Filmski ustvarjalec je umetnik, ki v svojem delu predstavlja pogled na resničnost, ki lahko obogati tudi naš pogled, če se z njim strinjamo ali pa ne. Vernik mora biti opozorjen in pripravljen na ta vir »razodetja«. Prav zaradi močnega kulturnega vpliva filma Wall zagovarja, da bi morala krajevna cerkvena občestva omogočiti filmsko vzgojo. Bilo bi neodgovorno od sodobne Cerkve, če bi v svojih izobraževalnih programih prezrla tako vpliven medij, kot je film, zgolj zaradi poenostavljenega razumevanja ločitve med verskim in posvetnim. Film kot umetniška stvaritev ni sam na sebi teološki, toda prinaša režiserjev teološki pogled. Zato Wall predlaga *metodo dialoga s filmom*, ki jo opredeli kot način »nenehnega dojetja«, pri čemer si na eni strani zastavi vprašanje, o čem film govori, s čimer se osredotoči na samo filmsko zgodbo in njeno sporočilo, po drugi strani pa si zastavi vprašanje, kaj film je, pri čemer misli na predstavitvene vidike filma, ki implicitno, bolj kot samo sporočilo, prinašajo pogled na življenje. Ta metoda omogoča, da razlikujemo med vizijo celotnega filma in strukturno zasnovo, prek katere je ta vizija prikazana. Tako Wall s svojo metodo prikaže, da režiser s filmom ne prikazuje zgolj neke zgodbe, ampak nekaj več. Učinkovit filmski ustvarjalec pritegne gledalca v neko izkustvo, ki implicitno vsebuje režiserjev pogled, ki prav prek tega izkustva vpliva na gledalce in oblikuje družbo (Gabig, 2007, str. 55–57).

Teološke teme v filmih navadno niso v neposrednem odnosu s svetopisemskimi odlomki, ampak izvirajo iz tradicionalnih judovsko-krščanskih konceptov o Bogu in veri. Tako so teološke teme, ki jih najdemo v filmih, pridobljene iz sistematičnih teoloških konceptov o Bogu (oziroma bogovih). Pri tem ne gre za upodobitve svetopisemskih pripovedi niti svetopisemskih tem, temveč za teme, kot so angeli, nebesa, hrepenenje, zlo in mnoge božje lastnosti, ki jih srečamo v popularnih hollywoodskih filmih (*Mesto angelov*, *Da Vincijeva šifra*, *Nebesa so resnična ...*).

Predpostavko o sekularizaciji izpodbija prav vztrajno filmsko prikazovanje božjega, ki nevsiljivo kaže pomembnost vere. Mnogo verskih tem je prikazanih v filmih, ne da bi sploh delovale kot verske. V večini filmov, ki prikazujejo poroko ali pogreb v zahodni kulturi, je pogosto navzoč krščanski duhovnik (katoliški ali protestantski, pravoslavni), judovski rabin, včasih pa predstavnik kake druge veroizpovedi. Ne glede na sekularizacijo filmskega sveta so t. i. življenjske prelomnice zaznamovane z verskim obredom. Tudi s te perspektive je film eden najpomembnejših medijev, prek katerega se izražajo in poudarjajo družbena in verska prepričanja.

Kot navaja Gabig (2007, str. 64–66), teoretika Albert Bergeson in Andrew Greeley zagovarjata, da filmi mnogo bolj učinkovito oznanjajo verska in duhovna sporočila kot izobraževalne dejavnosti v verskih skupnostih. Sprašujeta se celo, ali morda filmski ustvarjalci vedo o Bogu nekaj, kar je škofom in teologom neznano. Ali pa vedo nekaj o temelju religioznosti in duhovnosti navadnih ljudi, česar škofje in teologi ne poznajo? Česa se torej lahko nauči Cerkev od filma pri oblikovanju življenjskih sporočil? Gledalci prevzamejo sporočila, ki vključujejo življenjska izkustva, ne da bi jih pri tem imeli za verska, kar je pri obravnavani temi vredno premisleka. Zato analiza filmskih teoloških tem ni namenjena toliko teološki refleksiji, ampak predvsem družbeni in kulturni praksi gledanja filmov z upodobitvami religijskih in duhovnih vsebin. Na drugi strani pa Christopher Deacy (2007) predlaga bolj kompleksno filmsko analizo z vidika filma kot prizorišča teoloških refleksij na temo odrešenja. Ob bok predstavivam cenenega odrešenja v filmih s srečnim koncem Deacy postavlja filme, ki prikazujejo težave resničnega sveta, katerih konec je pogosto bolj nejasen. Ti filmi naj bi prikazovali bolj realistično podobo odrešenja, ki je v resničnem svetu pogosto nejasna in negotova. Protagonist je kristološki lik, ki prek trpljenja pride do odrešenja (npr. drama *Daj naprej*). Obča človeška izkušnja trpljenja je po mnenju avtorja tista, ki ima odmevno moč v življenjskih izkušnjah gledalcev, kar posledično upraviči analizo teh filmov tudi s teološkega vidika, saj je krščanska teologija odrešenja – zavestno in nezavedno – predstavljena prav v tovrstnih filmih.

Tema, ki jo predstavi film, na različne načine vpliva na gledalce. Zato lahko tudi gledalci ustvarijo mnogo pomenov, pri čemer se nekateri lahko razlikujejo od režiserjeve vizije in namena. Prav to nam lahko pomaga pri razumevanju teoloških tem, ki jih predstavlja film, saj nam prav množstvo pogledov in pomenov daje vpogled v vir, iz katerega gledalci črpajo za svojo vsakdanjo versko in duhovno prakso, prav z vidika njihove uporabe in interpretacije filma. To nam pomaga tudi pri razumevanju njihove izkušnje filma ter pojasni, kako so se odločili za dialog s teološkimi temami, ki jih obravnava film.

(NE)NAVZOČNOST FILMA V CERKVENI PASTORALI

V nadaljevanju bomo zgolj nakazali, kako lahko film uporabimo v različnih skupinah. Uvodoma upoštevamo razmišljanja več avtorjev (Rustja, 1997; Snoj 2003, Janez Pavel II.) in dokumentov (Papeški svet za družbeno obveščanje, 1997, str. 23–24; CS, 1980, str. 2). Ker je postal film del vsakdanjega življenja ljudi, bi morala tudi Cerkev to upoštevati pri izobraževalni dejavnosti. Film je namreč medij za prenos informacij in vpliva na stališča ter vrednote.

Težko je na kratko opisati značilnosti sodobne množične (popularne) kulture (ang. popular culture) ali kulture vsakdanjosti v posameznih okoljih, vendar pa so te značilnosti pomembne tudi za oznanjanje evangelija. Opozoriti želimo, da se sodobna cerkvena govorica giblje v intelektualnem in filozofskem jeziku, ki je oddaljen od sodobnega človeka. Kot zapiše Rustja (1997, str. 63–65), so mediji zelo vplivni s svojimi sporočili in lahko prek teh obvladujejo množice. Toda mediji imajo tudi pozitivno vlogo, saj omogočajo izmenjavo idej, dialog med skupinami, prav zato je pomembno, da ljudje razvijejo svoje zmožnosti za (kritično) uporabo medijskih sporočil.

Sporočila je treba združiti s to »novo kulturo«, ki so jo ustvarili moderni mediji, opremiti z novim jezikom, ki je ljudem razumljiv. V tej luči je pomembno dvoje, in sicer (a) da vzgoja za sredstva družbenega obveščanja ali vzgoja za medije postane sestavni del pastoralnih načrtov Cerkve ter različnih pastoralnih in vzgojnih programov in (b) da za svoja sporočila v izobraževalnih programih uporabljamo sodobne medije, med temi tudi film. »Od zgolj klasičnih oblik kateheze⁵ naj bi prešli k uporabi sodobnih komunikacijskih sredstev.« (PZ, 2002, str. 349)

Oboje zahteva od oznanjevalcev tudi drugačne oblike in načine oznanjevanja ter znanje za uporabo novih metod. V tem kontekstu je film gotovo zelo primeren za komuniciranje in spodbujanje dejavnosti za posameznika in skupino ter skupnost. Zato je v okviru kateheze izredno dobrodošlo sredstvo, saj lahko nazorno predstavlja določene teme, vrednote in sporočila ter daje izhodišča za pogovor o predstavljeni tematiki. Celoten film ali njegove odlomke je mogoče uporabiti kot katehetski pripomoček za ponazoritev izbranih vsebin. Film je uporabljen kot učno sredstvo. Vendar po mnenju Snoja (Snoj, 2003, str. 282) film ne more nadomestiti katehetske enote, ampak prav nasprotno, film potrebuje katehezo in jo spodbuja. Film torej uporabljamo kot del kateheze in hkrati potrebujemo izobraževanje (v pomenu medijske vzgoje) za spremljanje filma.

FILM PRI OTROŠKI IN MLADINSKI KATEHEZI

Preden pojasnimo uporabo filma pri verskem izobraževanju odraslih, naj na kratko predstavimo načine uporabe filma pri delu z mladimi. Eden temeljnih ciljev pri uporabi filma

⁵ »V splošnem z izrazom kateheza mislimo na: cerkveno dejavnost, ki se nanaša na vernike; načrtno poglabljanje krščanskega sporočila; vzgojo miselnosti v veri in v praktičnem življenju, ki bo v skladu s krščansko vero.« (Stegu, 2014, str. 65)

v pedagoške namene je, da bi mladi gledalci *postali kritični gledalci*, da bi prišli do spoznanj o sebi in sodobni kulturi. Pri mladih lahko v procesu kateheze mentorji/kateheti spodbujajo zavedanje o posebnih in raznolikih načinih, kako filmi prikazujejo procese, pripovedujejo zgodbe, predstavljajo teze in opisujejo kraje, pa tudi o načinih, kako lahko zavajajo in lažejo (manipulirajo z gledalcem). S tem mladim ne bomo le pomagali, da bi učinkoviteje interpretirali filme, marveč jim bo to pomagalo razumeti vlogo filmskih podob v procesu kateheze in pridobivanju verskega znanja.

Učinkovita uporaba filma lahko pripomore k boljšemu poučevanju in katehezi, kar se kaže na več načinov. Film uporabljamo na vstopni točki, kot uvod v oznanjevalno delo, film ima povezovalne učinke pri mladih, ki se ob izbranem naboru filmov družijo in povežejo v skupnost (Gabig, 2007, str. 192–193). Film je vir za diskusije ob različnih temah, npr. ob družbeno in kulturno aktualnih temah, kot vir za obravnavo liturgičnih dob, pri izvedbi duhovnih vaj ipd.

Značilno za tako uporabo filma je, da je treba izbrati primerne vrste filmov. Za otroke so ustrezni sinhronizirani animirani filmi ali risanke. Tako lahko za ponazoritev določene biblične teme uporabimo risanko s svetopisemsko vsebino (npr. *Rajski vrt*, *Samson*, *Jona*). Pri ogledu animiranih ali drugih otrokom primernih filmov je potrebna didaktična priprava, za katero mora biti mentor/katehet primerno usposobljen, poznati mora posebnosti didaktičnega vidika uporabe filma.⁶ Poleg svetopisemskih in hagiografskih⁷ (*Frančišek*, *Bernardka*, *Nikolaj* ...) risank so za katehetsko rabo primerne tudi tiste, ki nimajo eksplicitne verske vsebine, vendar prinašajo sporočila o določenih vrednotah, zgledih, načine ravnanja. Pri obravnavanju socialnih, kulturnih, družbeno aktualnih tem je dobrodošla uporaba videoposnetka ali kratkega filma, ki ne služi zgolj za ponazoritev, ampak predvsem daje izhodišča za razlago in pogovor o temi. Film je lahko tudi dober pripomoček pri izvedbi duhovnih vaj, predvsem za veroučence v zadnji triadi osnovne šole, pa tudi za srednješolce in študente. Uporabimo ga tudi kot animacijo za branje besedil. Navadno prikažemo izbrane dele iz filmov – pri čemer so odlomki pospremljeni s komentarjem ali razlago –, kar nato ponudi izhodišča za osebno razmišljanje ali pogovor o določenem vidiku ter spodbudi k branju izbranega besedila. Tudi ogled filma v celoti (predvsem na začetku duhovnih vaj) lahko služi za izhodišče in referenco ob nadaljnji obravnavi teme, kjer seveda lahko ponudimo tudi neposredno seznanitev z izvirnikom (to je svetopisemskim besedilom).

UPORABNOST FILMA PRI PASTORALI ODRASLIH

Film je učinkovit medij tudi v verskem izobraževanju in učenju odraslih. Nekateri filmi privabijo zelo veliko ljudi. Kot primer navedimo fenomen, ki ga je sprožila uspešnica Mela Gibsona *Kristusov pasijon*. Gibsonu je namreč s svojim filmom uspelo v kinodvorane

⁶ To nakazuje tudi na potrebo po specifičnem izobraževanju mentorjev in mentoric, katehetov in katehistinj na področju uporabe filma in drugih sodobnih medijev za poučevanje.

⁷ Hagiografski filmi ali risanke prikazujejo življenje svetnikov.

privabiti tudi ljudi, ki njihovega praga niso prestopili že nekaj desetletij! V tem primeru razumemo film kot del t. i. informalnega učenja (ang. informal learning) ali kot del popularne kulture, ni pa še del organiziranega izobraževanja.

Tudi pri pastoralni odraslih (kot organizirani dejavnosti) lahko ločujemo različne tipe filmov, ki jih uporabljamo, glavna pa je delitev na tiste, ki so pripravljene z namenom verskega izobraževanja, in tiste, ki so sicer umetniški izdelki z različnimi temami, a jih uporabimo kot vir pri verskem izobraževanju. V nadaljevanju bomo v ospredje postavili *biblični film*, ker je specifičen za versko izobraževanje.

Pri sodobnem oznanjevanju imata pomembno vlogo inkulturacija in podanašnjeje (ital. aggiornamento) Božje besede (Svetega pisma), kar naj bi se kazalo v vseh oblikah sodobne umetnosti, tudi v filmu (Snoj, 1997, str. 85). Svetopisemsko oznanilo lahko človeka doseže v pogovoru, na predavanju, po filmu ali branju knjige in podobno. Najbolj neposredno lahko biblični film služi za obogatitev in konkretno ponazoritev svetopisemskega odlomka, kot priprava na praznovanje božiča, velike noči ali kakšnega drugega praznika.

V okviru pastoralne uporabe filma lahko prepoznamo tudi podobnost s procesi, ki so potrebni pri osmišljanju in razumevanju literature. Ker pa gledanje in poslušanje filma – drugače kot branje besedila – pogosto poteka skupinsko, spodbuja h govorjenju in poslušanju, velikokrat na ravni znatnejše artikulacije in navdušenja. Tako lahko pri katezezi odraslih film služi kot dobro izhodišče za obravnavo bibličnih besedil, toliko bolj, če lahko vzporejamo določeno svetopisemsko knjigo in njeno filmsko adaptacijo.

Tudi sicer lahko filmske adaptacije literarnih besedil in prikazi zgodovinskih dogodkov spodbujajo k nadaljnjemu branju in raziskovanju (BFI, 2006b, str. 11), kar smo omenili že pri mladinski katezezi. Če besedilo in sporočilo izvirnika nista zlorabljeni, film poveča zanimanje za izvirno delo. Filmske upodobitve svetopisemskih dogodkov so torej koristne tudi zato, ker posredno zbudijo zanimanje za branje izvirnika – Svetega pisma. Seveda pa se lahko zgodi tudi obratno, da film odvrne od branja izvirnika. Pozorni moramo biti še na en pojav: lahko se namreč zgodi, da postane branje svetopisemske knjige po ogledu filma bolj nekakšno obnavljanje filmskih podob.

Biblični film, ki zvesto posnema izvirnik, je torej lahko dopolnilo k branju Svetega pisma ali pa ga nekako spodbudi, vendar ga »ne more nadomestiti kljub svoji večji ekspresivnosti in izraznosti. Gledalcu lahko zelo pomaga, da se bolje vživi v dogodek in ga doživi iz večje bližine, v njem lahko prebudi intenzivnejša občutja. Vendar kakor film po književni predlogi ne more nadomestiti knjige na splošno, tako tudi biblični film ne more nadomestiti Biblije. Največji učinek doseže, ko gledalca pripravi, da postane bralec božje besede, ki jo ravno zaradi gledanja filma bolje razume in globlje doživi.« (Špelič, 2010, str. 77)

V kontekstu splošne župnijske pastorale, pri bibličnih skupinah ali katehumenih (tj. uvažanju odraslih v krščanstvo) je lahko izziv branje Svetega pisma in nato ogled filma. Tako se lahko člani skupine dogovorijo za različne strategije. Recimo: vsak posamič prebere izbrano svetopisemsko knjigo (npr. Esterino knjigo), nato pa sledi skupen ogled filma (npr.

Estera ali *Ena noč s kraljem*). Ob koncu sledita pogovor in analiza, ki vključujeta primerjavo, kako zgodbo prikazuje film, kakšna sredstva uporablja, v čem je zvest izvorniku in kje so odstopanja v smislu režiserjeve umetniške svobode, predvsem pa, kako in koliko mu uspe prenesti temeljno sporočilo in teologijo, ki jo vsebuje svetopisemski izvornik. V tovrstnem pristopu je lahko posameznik izzvan k branju Svetega pisma, ki se ga morda že dolgo ni lotil ali ga morda celo prvič bere, na drugi strani pa prav to besedilo sooča in primerja z režiserjevo filmsko adaptacijo ali interpretacijo.

Negativni vidik uporabe filma je lahko ta, da filmske podobe močno zaznamujejo in omejijo posameznikove predstave, celo tako zelo, da posameznik ni več odprt za nagovor svetopisemskega besedila. Zato je pri gledanju bibličnih filmov treba razmisliti tudi o teh ovirah. Problematiko glede likov še posebej kritično in z izkustvenega vidika poudarja Terry Watkins (2004) v povezavi s filmoma *Deset zapovedi* in *Kristusov pasijon*. Takole zapiše: »Pred osemindvajsetimi leti sem si ogledal film *Deset zapovedi*. Vse do danes, ko berem Mojzesove knjige, je Mojzes v moji glavi kot Charlton Heston. Tovrstne ‚predstave‘ bodo vedno ostale. Ko berem o svojem Odrešeniku, ne želim, da mi pred očmi skače podoba Jima Caviezela.«

Kljub temu lahko dobra filmska adaptacija bibličnega besedila ponuja zanimivo pot do razumevanja pripovedi, predvsem pa spodbuja odkrivanje besedila, če je to vdelano v popularne kulturne oblike (BFI, 2006a, str. 38). Pri vsem tem pa ne smemo pozabiti, da film ne more (in ne sme) nadomestiti pisane Božje besede, ki sama po sebi najbolj nagovarja, česar ne more zamenjati noben še tako kakovosten film. Ob tem zavedanju torej ne gre spregledati pomembnejših kakovostnih filmov, še posebej ciklusa bibličnih filmov z naslovom *Sveto pismo*,⁸ ki je že v začetku devetdesetih let začel nastajati v produkciji italijanske radiotelevizije Rai Uno. Ne le, da ti in tudi nekateri drugi filmi pomenijo obogatitev katehetskih gradiv, ampak so lahko evangelizacijsko sredstvo, saj se mnogi gledalci, ki sicer ne bi vzeli v roke Svetega pisma, tako srečajo s svetopisemskimi vsebinami in sporočilom prav prek kakovostnega filma.

Pri pastoralnem delu lahko kratek odlomek iz filma služi tudi za podkrepitev ali boljše ponazoritev pri pridigi ali predavanju. Za ponazoritev povezanosti zadnje večerje, Kristusove smrti na Kalvariji in mašne daritve je izredno primeren odlomek iz *Kristusovega pasijona*, ki s *flashbacki* na zadnjo večerjo navezuje dogodke na Kalvariji. S prikazom in primerno obrazložitvijo teh zgodovinskih dogodkov se lahko slikovito in konkretno predstavi povezanost temeljnega dogodka odrešenja z mašno daritvijo.

Poleg bibličnih so zelo zanimivi tudi *hagiografski (svetniški) filmi*. V okviru sodobne župnijske pastorale lahko ponudimo tudi kak kakovosten svetniški film, denimo v okviru praznovanja zavetnika župnije ali kot pripravo nanj oziroma ob praznovanju godu svetnika ali spomina na svetniško osebnost. Kot pri mladinski pastorali tudi pri pastorali odraslih

⁸ Leta 2006 je založba Ognjišče izdala celotno zbirko filmov *Sveto pismo* v slovenskem prevodu: *V začetku (Geneza), Abraham, Jakob, Jožef, Mojzes, Samson, David, Salomon, Jeremija, Estera, Jezus, Pavel iz Tarza in Apokalipsa* z vrhunskimi hollywoodskimi igralci.

upoštevamo, da film ljudi povezuje v skupnost, skupni ogledi krajane povežejo v lokalno (versko) skupnost.

Sodobna evropska filmska produkcija prinaša vrsto hagiografskih filmov, predvsem v produkciji Taodue in Lux Vide.⁹ Zanimivo, da imajo filmi tudi določen vpliv pri sodobnih svetniških procesih, ne v smislu kanonizacijskega postopka, ampak predvsem »oživitev« svetniške osebnosti. Že v antiki kot tudi kasneje so ob branju svetniških življenjepisov, še posebej ob poročilih o mučeništvu, svetniški liki, kot denimo sv. Anton Puščavnik ali sv. Martin iz Toursa, med poslušalci »oživeli«. To vlogo danes opravlja film. Tako je producent filma *Romero* duhovnik Ellwood Kieser poročal, da so bili prijatelji umorjenega salvadorskega nadškofa Romera po ogledu začudeni nad močjo filma in so dejali: »Za hip sem pomislil, da je Oscar spet živ.« Nekateri so povedali, da je bila to najmočnejša kinematografska izkušnja v njihovem življenju; drugi, da jim je film omogočil izkustvo Boga. Kieser je k temu lahko samo še dodal: »Kaj več bi si duhovnik producent še lahko želel?« (Sanders, 2007, str. 348–349)¹⁰

Ker imajo filmi moč, s katero oblikujejo tudi naš svet ter naše dojemanje ljudi in sveta, je pomembno, da gledamo filme o svetnikih s spoštljivostjo, a smo do njihove vsebine tudi razmišljujoče kritični. Kot smo zgoraj zapisali, da je cilj filmskega izobraževanja mladih razvijati kritičnega gledalca, ponavljamo tudi pri filmskem izobraževanju odraslih. Strinjamo se s Sandersovo (2007), da bi se moral gledalec po ogledu spraševati o odnosu med tem, kar je videl v filmu, in zgodovinskimi podatki ter bi moral biti pozoren na to, kaj film izpušča oziroma kaj vključuje. V okviru verskega izobraževanja bi se moral tudi zavedati teoloških postavk, ki zaznamujejo film, ter kritično premisliti razhajanja med njimi in svojimi postavkami. V svetu, prežetem s podobami, si ne moremo dovoliti, da bi pasivno sprejemali vse, kar nam prikažejo na filmskem platnu (Sanders, 2007, str. 349).

Poleg bibličnih in svetniških filmov so v okviru pastorage primerni tudi vsi filmi, ki odpirajo različna življenjska vprašanja, saj lahko služijo kot izhodišče za pogovor ali podkrepitev izbranih tem, ki jih obravnavamo v okviru skupin za odrasle in starejše odrasle, katehumene (odrasle pripravnike za prejem zakramentov), na duhovnih vajah, srečanjih za ženske ali moške, zakonskih skupinah ... Film, ki prikazuje problematiko partnerskih, zakonskih in družinskih odnosov,¹¹ so denimo primerni za duhovne vaje za zakonce in srečanja zakonskih skupin. Prek njih lažje vzpostavljamo odnose in ustvarjamo izhodišča za pogovor drug z drugim – film je sredstvo, kako se srečati z zahtevnimi temami znotraj skupnih okvirov (prim. Madison in Schmidt, 2001, str. 9).

9 Anton – Božji bojevnik, Avguštin, Bakhita, Don Bosko, Frančišek, Fatima, Janez XXIII., Janez Pavel II., Karol – človek, ki je postal papež, Karol – papež, ki je ostal človek, Klara in Frančišek, Lurd, Marija Goretti, Marjeta Kasijaska, Mati Terezija, Papež Luciani – božji nasmeh, Pater Pij, Pavel VI., Sveti Anton Padovanski, Sveti Peter ...

10 Dejansko je tudi film *Romero* širši svetovni javnosti posredoval tragično zgodbo salvadorskega nadškofa Oscarja Romera, ki ga je papež Frančišek 23. maja 2015 razglasil za blaženega.

11 *Najina zgodba, Mali otroci, V primeru, da ..., Varen proti požaru, Mu pač ni do tebe, 5x2, Bližnji odnosi, Greva narazen, Krožna cesta, Ljubezen je slepa, Po poroki, Kako začiniti zakon ...*

Kot vsaka stvar ima tudi uporaba filma svoje stranpoti. Pred pastoralnimi delavci je izziv tudi filmski »žanr«, ki ne potrebuje izkustva ogleda, prav gotovo pa iskreno besedo – to je pornografski film. Pri tem je v prvi vrsti pomembno problematiko tega filmskega žanra obravnavati brez moraliziranja, a hkrati odkrito in neposredno spregovoriti o potencialih zasvojitvene dinamike¹² in predvsem o razdiralnih učinkih, ki jih pornografski film povzroča v partnerskih in zakonskih odnosih ter slednjič tudi na posameznikovi samopodobi (Cusic, 2012, str. 66–80).

SKLEP

V sklepnem delu bomo predstavili nekaj izzivov za razvoj uporabe filmov pri verskem izobraževanju. Jack Gabig, pastor ameriške episkopalne cerkve, je na podlagi svojih delovnih izkušenj in raziskav prepričan, da je zbliževanje religije in medijev v okviru pastoralnega dela, tako znotraj kot tudi zunaj tradicionalnih okvirov vere, mogoče v dialogu s sodobno kulturo (Gabig, 2007, str. 222). Verske ustanove namreč niso edini kraj, kjer se ljudje družijo ter odkrivajo verske in teološke ideje, koncepte in vzore. Sodobni mediji, vključno s filmom, prinašajo vrsto sporočil o verskih in teoloških idejah. Ta sporočila so pogosto nesistematična (v smislu podpiranja jasnih idealov, ki bi lahko služili za življenjsko usmeritev) in potrebujejo dodatno refleksijo.

V naši razpravi smo predstavili različne možnosti uporabe filmov v organiziranem pastoralnem delu. Moč filma (in drugih medijev) ni le v tem, da razširja religiozne ideje v organiziranih in vodenih dejavnostih, temveč v nekem smislu omogoča religiozno soudeležbo. Filmska sporočila pogosto izzivajo tradicionalno religijo, ko na primer prikazujejo vero zunaj tradicionalnega okvira, ko prinašajo poljubne predstavitve verskih simbolov, zgodb in jezika brez povezave s tradicionalnim (teološkim) pomenom, zato je za pastoralne delavce poseben izziv, kako se v tem smislu primerno izobraževati, da bodo lahko (ob filmih) svetovalci ljudem s svojo refleksivno držo (in znanjem), da bodo spodbujali držo duhovne kritičnosti in zmožnost razločevanja.

Vse to lahko vodi k refleksiji, ob kateri začnemo presoјati svojo udeleženost v kulturi (vključno s sporočili filmskega sveta) in njen vpliv na naše življenje ter na ustvarjanje dialoga med sodobno kulturo in Svetim pismom v luči verskega izročila z namenom, da bi *preobrazili svoj odnos do kulturnega potrošništva*, verske prakse in širše družbe, katere del smo. Cerkev je že od samih začetkov izbrala *umetnost* za oznanjevanje, pridiganje in katehezo, od ikon, kipov, fresk, slik, tapiserij, vitrajev, arhitekture pa vse do pesmi in glasbe. Zakaj ne bi torej tudi filmske umetnosti v vsej polnosti vključili v proces evangelizacije in nadaljnjega pastoralnega delovanja?

¹² Dobro analizo problematike zasvojenosti s pornografijo poda Peter Topić v *Zasvojenost s seksualnostjo v digitalni dobi*, Založba Pivec, Maribor 2015.

LITERATURA

- Adam, A., Verhovnik, A., Hladnik, A. (2003). *Misliti samostojno: priročnik za učitelje filozofije*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Arko, A. (2007). Film – sredstvo sodobne pastorale. *Cerkev v sedanjem svetu* 41(2), 57–59.
- Arko, A. (2016). *Pasijon po Gibsonu*. Ljubljana: Brat Frančišek in Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta.
- Arko, A. (2015). *Filmski izziv: film v vzgoji in pastoralni*. Ljubljana: Družina, Brat Frančišek.
- BFI – Britanski filmski inštitut. (2006a). *Poglej si z novimi očmi!* Ljubljana: UMco.
- BFI – Britanski filmski inštitut. (2006b). *Poglej si z novimi očmi2!* Ljubljana: UMco.
- Bosnič, T. (2012). *Primerjava filmskega in literarnega jezika kot izhodišče za obravnavo filma pri pouku tujega jezika* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Brown, T. (2011). Using film in teaching and learning about changing societies. *International Journal of Lifelong Education*, 30(2), 233–247.
- CS – Pastoralna konstitucija o Cerkv v sedanjem svetu. (1980). V *Koncilski odloki* (str. 2). Ljubljana: Družina.
- Curk, J. (2011). *Ideje za poučevanje psihologije s filmom*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Curk, J. (2014). *Cilji uporabe filma pri pouku psihologije*. Pridobljeno z www.zofijini.net.
- Cusic, M. J. (2012). *Surfing for God*. Nashville: Thomas Nelson.
- Deacy, C. (2007). Faith in Film. V J. Mitchell in S. Brent Plate (ur.), *The Religion and Film Reader* (str. 306–311). New York: Routledge.
- Feguš, A. (2010). Uporabnost filma v pastoralni. *Tretji dan*, 39, 115–125.
- Gabig, J. (2007). *Youth, Religion and Film*. New York: Lul Press.
- Gerjolič, S. (2004). Pedagoški in psihološki izzivi verskega poučevanja v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik*, 64(1), 67–78.
- Jump, H. (2010). A. *The Religious Possibilities of the Motion Picture*. Pridobljeno s <http://inscribe.iupress.org/doi/abs/10.2979/FIL.2002.14.2.216>.
- Kvaternik, P. (2005). *Osnovna pastoralna teologija*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Madison, R. J. in Schmidt, C. (2001). *Talking pictures*. Philadelphia: Running Press.
- May, J. R. (2007). Contemporary Theories Regarding the Interpretation of Religious Film. V J. Mitchell in S. Brent Plate (ur.), *The Religion and Film Reader* (str. 327–336). New York: Routledge.
- Media Education a Must for Youth, Says Vatican*. (2007). Pridobljeno s <http://www.zenit.org/article-19657?l=english>.
- Mitchell, J. (2007). Introduction. V J. Mitchell in S. Brent Plate (ur.), *The Religion and Film Reader* (str. 9–13). New York: Routledge.
- Etika oglaševanja* (1997). Ljubljana: Družina.
- PZ – Sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem*. (2002). Ljubljana: Družina.
- Reinhartz, A. (2003). *Scripture on the Silver Screen*. Louisville: Westminster.
- Rustja, B. (1997). Spremnna beseda k pastirskemu pismu Pogovor s Hollywoodom. V *Etika oglaševanja* (str. 61–68). Ljubljana: Družina.
- Sanders T. (2007). Celluoid Saints – Images of Sanctity in Film. V J. Mitchell in S. Brent Plate (ur.), *The Religion and Film Reader* (str. 348–350). New York: Routledge.
- Snoj, A. S. (1997). *Homiletika*. Ljubljana: Družina.
- Snoj, A. S. (2003). *Katehetika*. Ljubljana: Salve.
- Stegu, T. (2014). Religijsko izobraževanje in kateheza odraslih v Katoliški cerkvi. *Andragoška spoznanja*, 20(1), 61–73.

Špelič, M. (2010). Teofilmija. *Tretji dan*, 39, 77–79.

Topić, P. (2015). *Zasvojenost s seksualnostjo v digitalni dobi*. Maribor: Založba Pivec.

Viganò, D. E. (2005). *Jezus in filmska kamera*. Ljubljana: Župnijski zavod Dravlje.

Watkins, T. (b. d.). *The Poison in the Passion*. Pridobljeno s <http://www.av1611.org/Passion/passion.html>.